

VOETNOTEN

- 1 Dryzek, J. (1997). *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. New York: Oxford University Press.
- 2 Hajer, M. A. (2006). Doing discourse analysis: coalitions, practices, meaning. In van den Brink, M., & Metzke, T. (Eds.), *Words matter in Policy and Planning: Discourse theory and method in the social sciences* (pp. 65-74). Utrecht: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.
- 3 Weber, E. P., & Khademan, A. M. (2008). Wicked problems, knowledge challenges, and collaborative capacity builders in network settings. *Public administration review*, 68(2), 334-349.
- 4 Zie oa. Larson, B. (2014). *Metaphors for Environmental Sustainability: Redefining our relationship with nature*. Yale: Yale University Press.
- 5 Zie oa. Boulding, K. (1966). The economics of the Coming Spaceship Earth. In Jarrett, H. (Ed.), *Environmental quality in a growing economy*, (pp. 3-14). Baltimore: John Hopkins University Press.
- 6 Fairclough, N. (1992). Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & society*, 3(2), 193-217.
- 7 Idem.
- 8 Zie voetnoot 2.
- 9 Sharp, L., & Richardson, T. (2001). Reflections on Foucauldian discourse analysis in planning and environmental policy research. *Journal of environmental policy and planning*, 3(3), 193-209.
- 10 Greckhamer, T., & Cilesiz, S. (2014). Rigor, transparency, evidence, and representation in discourse analysis: Challenges and recommendations. *International Journal of Qualitative Methods*, 13(1), 422-443.
- 11 Zie voetnoot 1.
- 12 Venturini, T. (2010). Diving in magma: how to explore controversies with actor-network theory. *Public understanding of science*, 19(3), 258-273.
- 13 Latour, B. (2018). *Waar kunnen we landen? Politieke oriëntatie in het Nieuwe Klimaatregime*. Amsterdam: Octavo Publicaties.
- 14 Zie voetnoot 12
- 15 Zie voetnoot 12
- 16 Geïnspireerd door Greckhamer, T., & Cilesiz, S. (2014). Rigor, transparency, evidence, and representation in discourse analysis: Challenges and recommendations. *International Journal of Qualitative Methods*, 13(1), 422-443.
- 17 De Tijd. (2020, 4 april). Wie blijft overeind in deze geselende orkaan? p. 24.
- 18 Vanacker, L. (2020, 9 mei). Brussels Airlines redden of niet? *De Tijd*, p. 4.
- 19 De Callatay, E. (2020, 13 april). De samenleving moet niet alle bedrijven helpen. *De Tijd*.
- 20 Zie bv. Open VLD. (2020, 13 juli). *Meerderheidspartijen willen aandacht voor Luchthaven Zaventem*. Geraadpleegd via <https://www2.openvld.be/meerderheidspartijen-willen-aandacht-voor-luchthaven-zaventem-met-aandacht-voor-leefbaarheids-en-economische-groei/>.
- 21 Internationale Luchthaven Antwerpen. (2021). *Milieu & Duurzame Ontwikkeling*. Geraadpleegd via <https://www.luchthaven-antwerpen.com/milieu-veiligheid/>.
- 22 NI: "Het gaat niet alleen om de oprichting van een logistiek centrum, maar ook om een partnerschap om een volledige lokale economie te creëren, in Luik en elders in België. De komst van Alibaba zorgt voor directe en indirecte banen, maar het werkt in twee richtingen. Hierdoor kunnen KMO's naar China exporteren, toegang krijgen tot een markt die niet gemakkelijk te benaderen is, en dat is wat voor ons het meest interessant is".
- 23 La Libre. (2020, 21 april). Davos: la venue d'Alibaba à Liège permettra d'exporter plus vers la Chine.
- 24 Brussels Airport. (z.d.). *In 2040 zullen meer mensen en goederen vliegen*. Geraadpleegd via <https://www.brusselsairport2040.be/nl/visie-2040/37/globale-trends>.
- 25 VOKA (z.d.). *Special Luchthaven: 100 jaar Luchthavengeschiedenis*. Brussel: VOKA.
- 26 Delbeke, K. (2019, 4 mei). CEO Brussels Airport Company: 'Korteaafstandsvluchten moeten op korte termijn verdwijnen. *De Standaard*.
- 27 Idem
- 28 NI: "Je moet je afvragen wat de passagier hiervan vindt. Wat verwacht hij van mij? Het merk is hier sterk mee verbonden. De zakelijke klant wil goede schema's en goede directe frequenties naar zijn bestemming. Velen willen dezelfde dag retours en flexibiliteit. We bieden dit vandaag aan en we zullen het blijven aanbieden, wat er ook gebeurt."
- 29 Everaert, B. (2019, 16 maart). "La Belgique est un marché low cost, Brussels Airlines doit s'adapter". *L'Echo*, p. 23.
- 30 Michielsens, S. (2020, 2 mei). Mayday, Mayday! Brandstoftank lekt leeg, crash dreigt. *De Tijd*, p. 24.
- 31 Brussels Airport. (z.d.). *Strategische visie 2040*. Geraadpleegd via <https://www.brusselsairport.be/nl/onze-luchthaven/strategische-visie-2040>. Zie ook Leroy, S. (2019, 5 juni). La honte de prendre l'avion prend de l'ampleur. *L'Echo*, p. 4.
- 32 Michielsens – Mayday, Mayday!
- 33 Liekens, R. (2020, 4 mei). Dit land is op niets voorbereid. *De Morgen*.
- 34 Segers, J. (2020, 24 juni). Onze opinie. *Het Laatste Nieuws*, p. 2.
- 35 Reynebeau, M. (2019, 15 mei). Vluchten kan nog altijd een beetje. *De Standaard*, p. 36.
- 36 Zie bijvoorbeeld De Beus, D. (2018, 21 september). Partners op Brussels Airport versterken hun samenwerking op vlak van milieu. *Het Nieuwsblad*. & De Bel, Y. (2016, 17 november). *Brussels Airport stelt strategische visie 2040 voor*. Geraadpleegd via <https://flightlevel.be/52866/brussels-airport-stelt-strategische-visie-2040/>.
- 37 MVO Vlaanderen. (z.d.). *Brussels Airport wil SDG Champion worden*. Geraadpleegd via <https://www.mvovlaanderen.be/inspiratie/brussels-airport-wil-sdg-champion-worden>.
- 38 Van Gestel, G. (2020, 7 januari). Waait vliegschaamte over naar ons land? *Dag Allemaal*, p. 160.
- 39 Delbeke, K. (2019, 4 mei). CEO Brussels Airport Company: 'Korteaafstandsvluchten moeten op korte termijn verdwijnen. *De Standaard*.
- 40 NI: "De bedrijven zetten in op een nieuwe generatie vliegtuigen die minder vervuilen, beter gevuld en lichter zijn (stoelen, koolstofvezel, tablets die de zware documentatie van piloten vervangen...), vliegen met biobrandstoffen, meer directe trajecten volgen en minder drukke luchthavens bedienen."
- 41 RTBF. (2019, 7 juni). Face aux critiques sur sa réputation de pollueur, le transport aérien se rebiffe. Geraadpleegd via https://www.rtbf.be/tendance/green/detail_face-aux-critiques-sur-sa-reputation-de-pollueur-le-transport-aerien-se-rebiffe?id=10238102#:~:text=Les%20compagnies%20misent%20sur%20des,desservant%20des%20a%C3%A9roports%20moins%20congestionn%C3%A9s.
- 42 Renette, E. (2019, 21 augustus). Les vols «verts», version Lufthansa. *Le Soir*.
- 43 Zie oa. Delbeke, K. (2019, 4 mei). CEO Brussels Airport Company: 'Korteaafstandsvluchten moeten op korte termijn verdwijnen. *De Standaard*.
- 44 Zomer Zonder Vliegen. (2019). *Kieswijzer: volledige antwoorden*.
- 45 Delbeke, K. (2019, 10 juli). België ziet geen brood in Franse vliegtaks. *De Standaard*.
- 46 De Wever, B. (2019, 1 februari). We kunnen de klimaatverandering aan. *De Morgen*, p. 23.
- 47 Dedecker, J.M. (2019, 10 februari). 'Ik heb het stilaan gehad met die groene progressieve haarkloverij'. *Knack*.
- 48 Delbeke, K. (2019, 4 mei). CEO Brussels Airport Company: 'Korteaafstandsvluchten moeten op korte termijn verdwijnen. *De Standaard*.

- 49 Thomas More Hogeschool. (2019). *Duurzaam toerisme: what, why and how?* Geraadpleegd via <https://www.thomasmore.be/agenda/duurzaam-toerisme-what-why-how>.
- 50 MVO Vlaanderen. (z.d.). *Dossier duurzaam toerisme*. Geraadpleegd via <https://www.mvovlaanderen.be/sites/default/files/media/dossier%20Duurzaam%20Toerisme.pdf>.
- 51 Belgisch-Technische Coöperatie. (z.d.). *Duurzaam Toerisme om van te genieten*. Brussel: BTC.
- 52 MyHimalaya. (z.d.). *Slow Travel, Trager reizen door Azië*. Geraadpleegd via <https://myhimalaya.be/slow-travel-azie/>.
- 53 Sury, C. (2018, 21 april). Hoe reizen met een kleinere ecologische voetafdruk. *De Tijd*, p. 39.
- 54 Zie bv. Travel360. (2019). *Congres Duurzaam Toerisme*. Geraadpleegd via <https://travel360benelux.com/nl/travel360/congres-duurzaam-toerisme-14-november-brussel/>.
- 55 SDGs Belgium. (2018). *Joker, 'SDG Voice 2018': 'We willen reizigers hun favoriete SDG-spot laten ontdekken'*. Geraadpleegd via <https://www.sdgs.be/nl/news/joker-sdg-voice-2018-we-willen-reizigers-hun-favoriete-sdg-spot-laten-ontdekken>.
- 56 Charlie's Travels. (z.d.). *10x hoe wordt je een duurzame reiziger*. Geraadpleegd via <https://www.charlies-travels.com/hoe-kun-jij-duurzamer-reizen/>.
- 57 Greentripper. (2020, 25 maart). *Geef terug aan de natuur met Greentripper!* [Video]. Geraadpleegd via <https://www.youtube.com/watch?v=DfHrE2Z1b24>.
- 58 Sunweb. (z.d.). *CO₂ Compensatie*. Geraadpleegd via <https://www.sunweb.be/nl/skivakantie/reisinfo/duurzaam-toerisme>.
- 59 Djoser. (z.d.). *Duurzaam Toerisme*. Geraadpleegd via <https://www.djoser.be/wandel-en-fiets/praktische-informatie/trefwoorden/15395/>.
- 60 Paternoster, B. (2021). *Duurzaam toerisme was een opstap voor Reizen Naar Morgen*. Geraadpleegd via <https://www.reizennaarmorgen.be/toekomstbeeld/duurzaam-toerisme-opstap-reizen-naar-morgen/>.
- 61 Travel360. (2019). *Congres Duurzaam Toerisme*. Geraadpleegd via <https://travel360benelux.com/nl/travel360/congres-duurzaam-toerisme-14-november-brussel/>.
- 62 SDGs Belgium. (2018). *Joker, 'SDG Voice 2018': 'We willen reizigers hun favoriete SDG-spot laten ontdekken'*. Geraadpleegd via <https://www.sdgs.be/nl/news/joker-sdg-voice-2018-we-willen-reizigers-hun-favoriete-sdg-spot-laten-ontdekken>.
- 63 Belgisch-Technische Coöperatie. (z.d.). *Duurzaam Toerisme om van te genieten*. Brussel: BTC.
- 64 Selectair Suntour Reizen. (2021). *Slow Travel: De kunst van traag reizen*. Geraadpleegd via <https://suntourreizen.be/nl-be/blogs/slow-travel-de-kunst-van-traag-reizen#:~:text=In%20een%20wereld%20waarin%20alles,je%20de%20bestemming%20echt%20beleven>.
- 65 Joker. (2021). *Support the locals – steun de ViaVia Communities*. Geraadpleegd via <https://www.joker.be/nl/steun-de-viavia-communities>.
- 66 Leef Duurzaam. (z.d.). *Ecotoerisme als voorwaarde voor duurzaam toerisme*. Geraadpleegd via <https://www.leefduurzaam.be/reis-duurzaam/ecotoerisme/>.
- 67 MVO Vlaanderen. (z.d.). *Dossier duurzaam toerisme*. Geraadpleegd via <https://www.mvovlaanderen.be/sites/default/files/media/dossier%20Duurzaam%20Toerisme.pdf>.
- 68 Zie bv. Toerisme Vlaanderen. (2019). *Reizen Naar Morgen: Aanbevelingen voor het toerismebeleid 2019-2024*. Brussel: Vlaamse Overheid.
- 69 Arbeid & Milieu. (2020). *Luchthavens als transporthubs van de toekomst?* Interview met Laurien Spruyt (BBL) en Hans Elsen (ACV Puls). *AM Magazine*, pp. 36-41.
- 70 CORSIA staat voor *Carbon Offsetting and Reduction Scheme for International Aviation*, en is het internationale akkoord dat de CO₂ uitstoot van de internationale luchtvaartsector moet terugdringen via compensatiemechanismen. Het werd overeen gekomen binnen de Internationale Civiele Luchtvaartorganisatie van de VN (ICAO).
- 71 Zie bijvoorbeeld Van Gerven, B. (2019, 23 september). *Wat u moet weten over CORSIA, het 'klimaatplan' voor de luchtvaartsector*. Geraadpleegd via <https://www.dewereldmorgen.be/community/enkele-feiten-die-iedereen-zou-moeten-weten-over-corsia-het-un-klimaatplan-voor-de-luchtvaartsector/>.
- 72 NI: "De luchtvaartsector is nooit echt in transitie geweest. Het is niet onderworpen aan een brandstofbelasting – het betaalt geen kerosinebelasting – het betaalt niet zijn billijke deel van de belastingen in de landen waar het actief is en veroorzaakt vervuiling. Het is niet onderworpen aan de klimaatakkoorden van Parijs en betaalt geen enkele CO₂-belasting. Maar er wordt verbazingwekkend veel hulp beloofd en al toegekend aan de luchtvaartindustrie over de hele wereld: miljarden dollars en euro's, in ruil voor een meer dan dubieuze "tegenprestatie".
- 73 Chevalier, C. (2020, 7 september). *Relancer l'aviation de masse est-il un crime d'Etat contre l'Humanité?* Geraadpleegd via <https://etopia.be/relancer-laviation-de-masse-est-il-un-crimedetat-contre-lhumanite/>.
- 74 Spruyt, L. (2020, 13 januari). *Waarom we wel moeten wakker liggen van korteafstandsvluchten*. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/waarom-we-wel-moeten-wakker-liggen-van-kortefstandsvluchten>.
- 75 Vliegerplein, & Endeavour. (2019). *Deurne Luchthaven: Een manifest voor een alternatieve toekomst*. Antwerpen: Vliegerplein & Endeavour.
- 76 Ozer, P. (2019). *Emissions de CO₂ liées à la navigation aérienne à Liège Airport*. Luik: ULiège.
- 77 NI: "Wallonië leunde sterk op de ontwikkeling van zijn luchthavens (de luchthaven van Luik en Charleroi/Brussel-Zuid). Het heeft zijn vruchten afgeworpen. Sinds 2000 is het luchtvrachtvervoer – geconcentreerd op de luchthaven van Luik – 300% gegroeid, terwijl het passagiersvervoer – voornamelijk op Charleroi Brussel-Zuid – met factor 18 is vermenigvuldigd. [...] Van 2013 tot 2017 zijn de Waalse emissies met 1.555.608 ton CO₂ gedaald. Tegelijkertijd steeg de activiteit van Liège Airport met +389.181 tCO₂. De groei van de luchthaven van Luik heeft met andere woorden 25% van de inspanningen van alle Waalse burgers gedurende deze vijf jaar teniet gedaan".
- 78 Elsen, H. (2020). *Een shift naar meer treinverkeer*. Geraadpleegd via <https://www.sampol.be/2020/09/een-shift-naar-meer-treinverkeer>.
- 79 Martin, M., & De Boeck, A. (2018, 9 mei). *Het hoge prijskaartje van het Europese treinverkeer verklaard*. *De Morgen*, p. 15.
- 80 De Brucker, K. (2020, 22 januari). *Het juiste spoor voor de nachttrein*. *De Standaard*, p. 34.
- 81 Zomer Zonder Vliegen. (2019, 5 mei). *CEO van Brussels Airport aan het woord: de kanttekening*. Geraadpleegd via <https://zomerzondervliegen.be/blog/ceo-van-brussels-airport-aan-het-woord-de-kanttekening>.
- 82 Mertens, J. (2017, 11 december). *Naar Nergens Vliegen*. Geraadpleegd via <https://www.oikos.be/component/k2/item/853-naar-nergens-vliegen>.
- 83 Norga, L. (2019, 10 januari). *Wie betaalt de prijs voor goedkope vluchten?* Geraadpleegd via <https://kadermagazine.be/wie-betaalt-de-prijs-voor-goedkope-vluchten/>.
- 84 Dierckx S., Malay O., Strale M., Christiaens T., Van der Slycken J., Bouvy A.-S., Kblowski W. (2020, 22 juni). *Brussels Airport nationaliseren is de beste keuze*. *De Standaard*.
- 85 NI: "De uitbreiding van de wereldwijde verkoopgebieden van Alibaba zou ook gevolgen hebben voor kleinere handelaren. Dit onlineplatform biedt inderdaad een bijna eindeloze reeks producten tegen onverslaanbare prijzen: nogal oneerlijke concurrentie voor kleine lokale bedrijven, die al zwaar beschadigd zijn door de proliferatie van winkelcentra en hypermarkten. En als lokale bedrijven sluiten, gaan stadscentra dood en gaan kwaliteitsbanen verloren die niet kunnen worden verplaatst."
- 86 Delfosse, L. (2020). *La face cachée d'Alibaba*. Geraadpleegd via <https://www.entraide.be/la-face-cachee-d-alibaba>.
- 87 Mortelmans, L. (2019, 15 september). *Gastblog: Leven Zonder Vliegen – getuigenis*. Geraadpleegd via <https://zomerzondervliegen.be/blog/leven-zonder-vliegen-getuigenis>.
- 88 Zomer Zonder Vliegen. (2020, 12 maart). *Luchtvaartactivisme in coronatijden*. Geraadpleegd via <https://zomerzondervliegen.be/blog/luchtvaartactivisme-in-coronatijden>.

- 89 NI: "Droom jij nog van citytrips? Die bliksemreizen waarbij we onze knieën lieten afslachten in een goedkoop vliegtuig, nadat we om 3 uur 's nachts opstonden? Waar we de volgende avond uitgeput terugkwamen met het opzichtige bewijs in de smartphone dat we daar wel degelijk waren geweest – omdat we het bij die snelheid niet helemaal zeker wisten?"
- 90 Sbillé, S. (2019, 31 december). "Slow Train", l'invitation au voyage. *L'Echo*, p. 12.
- 91 NI: "Te veel partijen, zelfs degenen die gevoelig zijn voor de milieukwestie, worden gedwongen onzin uit te kramen en cynische politieke overeenkomsten te accepteren waar men absurditeiten in terugvindt zoals "koolstofvrije luchthavens". Te veel mensen zijn doodsbang voor de reactie van burgers en kiezers die als nooit tevoren het vliegtuig hebben genomen op het hoogtepunt van de klimaatbeweging. Alle politieke moed wordt doorgeschoven naar Europa (koolstofbelasting, belasting op kerosine). 'Wij zijn het niet, zij zijn het.'"
- 92 Charlier, A., De Wever, A., de Callatay, E., Chevalier, C., & de la Motte, T. (2020, 13 mei). L'aviation de masse est incompatible avec la vie sur Terre. Un autre voyage existentiel est possible. *Le Soir*.
- 93 Zie bijvoorbeeld Greenpeace. (2020). *Hoog tijd voor een radicale transformatie van onze mobiliteit*. Brussel: Greenpeace Belgium. & Spaey, M. (2018, 19 april). *Limiter les émissions de CO2 de l'aérien via une taxe sur les billets*. Geraadpleegd via <https://www.iew.be/limiter-les-emissions-de-co2-de-l-aerien-via-une-taxe-sur-les-billets/>.
- 94 Candido, S. (2018, 9 maart). *Hoe ga jij op reis?* Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/hoe-ga-jij-op-reis>.
- 95 Zomer Zonder Vliegen. (2019). *Kieswijzer: volledige antwoorden*. Gent: Zomer Zonder Vliegen.
- 96 Back on Track Belgium. (2020, 15 juni). Back on track Belgium vraagt nachttreinen ipv korte vluchten. *De Wereld Morgen*.
- 97 De Brucker, K. (2020, 22 januari). Het juiste spoor voor de nachttrein. *De Standaard*, p. 34.
- 98 Greenpeace België, & TreinTramBus. (2020, 20 januari). Coalitie van actiegroepen verwelkomt eerste nachttrein in Brussel. *De Wereld Morgen*.
- 99 NI: "We moeten overschakelen van schadelijke naar milieuvriendelijker vervoerswijzen. Korte afstanden en sommige middellange vluchten kunnen worden vervangen door treinen in gebieden waar een adequate spoorweginfrastructuur bestaat, of anders door bussen/auto's. Er is geen behoefte aan hogesnelheidstreinen, maar dag- en nachtdiensten moeten aantrekkelijk en betaalbaar zijn en worden aangedreven door hernieuwbare energie".
- 100 Stay Grounded. (2018, 2 oktober). *Pour le climat, il faut arrêter de prendre l'avion*. Geraadpleegd via <https://reporterre.net/TRIB-Rester-sur-Terre-declaration-pour-laisser-les-avions-au-sol-Pour-le-climat>.
- 101 Arbeid & Milieu. (2020). Luchthavens als transporthubs van de toekomst? Interview met Laurien Spruyt (BBL) en Hans Elsen (ACV Puls). *AM Magazine*, pp. 36-41
- 102 Dierckx, S., Malay, O., Strale, M., Christiaens, T.,... Kblowski, W. (2020, 22 juni). Brussels Airport nationaliseren is de beste keuze. *De Standaard*.
- 103 Idem
- 104 Greenpeace Belgium. (2020, 22 april). *Geen Miljardencheque voor luchtvaart zonder voorwaarden*. Geraadpleegd via <https://www.greenpeace.org/belgium/nl/blog/10131/geen-miljardencheque-voor-luchtvaart-zonder-voorwaarden/>.
- 105 Van Gestel, G. (2020, 7 januari). Waait vliegschaamte over naar ons land? *Dag Allemaal*, p. 160.
- 106 NI: "Voormalige vliegtuigpassagiers zullen andere manieren van reizen ontdekken, om de wereld te zien, door een langzamer maar veel bevredigender en gedenkwaardiger ecotoerisme. Degenen die dit ecotoerisme al ervaren, kunnen hiervan getuigen. Hun mooiste bestemmingen zijn de bestemmingen die ze te voet, per fiets, per bus, per trein of per zeilboot hebben afgelegd. Dit zijn de reizen die het meest gevuld zijn met liefde, vriendschap, avontuur, ervaring, gastronomie, cultuur, ontdekking en verandering van omgeving. En dan leert de filosofie ons dat de bestemming de reis zelf is, dat we de tijd moeten nemen om ervan te genieten. Laten we vertragen. Laten we de tijd nemen om te reizen. Laten we de landschappen en de gezichten bekijken."
- 107 Charlier, A., De Wever, A., de Callatay, E., Chevalier, C., & de la Motte, T. (2020, 13 mei). L'aviation de masse est incompatible avec la vie sur Terre. Un autre voyage existentiel est possible. *Le Soir*.
- 108 Zie bijvoorbeeld Lemmens, K. (2019, 20 december). Vliegschaamte laat zich voelen. *De Standaard*.
- 109 Debusschere, B. (2020, 10 juli). We zijn niet allemaal even schuldig. *De Morgen*, p. 4.
- 110 Zie bijvoorbeeld Pander, S. (2019, 26 januari). Start to Stop. *DM Magazine*, p. 22.
- 111 Zomer Zonder Vliegen. (2019, 5 mei). *CEO van Brussels Airport aan het woord: de kanttekening*. Geraadpleegd via <https://zomerzondervliegen.be/blog/ceo-van-brussels-airport-aan-het-woord-de-kanttekening>.
- 112 Mertens, J. (2019, 4 maart). Je weet niet wat je mist: Over (duurzaam) vliegen, vrijheid en koffie met Penelope Cruz. *MO* Magazine*.
- 113 Zomer Zonder Vliegen. (z.d.). *Hoe slecht is vliegen voor het klimaat*. Geraadpleegd via <https://zomerzondervliegen.be/vragen/hoe-slecht-is-vliegen-voor-het-klimaat>.
- 114 Vlees.be. (2021). *De Korte Keten*. Geraadpleegd via <https://vlees.be/dierenwelzijn-en-duurzaamheid/duurzaamheid/sectorinitiatieven/de-korte-keten/#/>.
- 115 Bron, J.C. (2019, 23 mei). Sector wordt gewantwoord: 'natuurlijk zegt ge dat... gij zijt van Boerenbond'. *Landbouwleven*.
- 116 Landbouwleven. (2019, 5 februari). Boerenbond: kleinere veestapel niet noodzakelijk voor klimaat. *Landbouwleven*.
- 117 NI: "De landbouw (alle sectoren samen) zou slechts voor 13% van de Waalse broeikasgasemissies verantwoordelijk zijn, ver achter de sectoren vervoer (25%) en industrie (30%). De afschaffing van de veehouderij in Wallonië zou weinig effect hebben op de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen".
- 118 Filagri. (2019, 28 januari). *Cellule Info Viandes: Les éleveurs participent au développement durable!* Geraadpleegd via <http://filagri.be/actualites/communiqué-de-presse-cellule-info-viandes-les-eleveurs-participent-au-developpement-durable/>.
- 119 Leyers, J. (Presentator). (2020, 22 februari). Seizoen 5, Aflevering 4. *Is veganisme de toekomst? Nachtwacht* (Tv-uitzending). Brussel: VRT.
- 120 Vanlommel, S. (2019, 16 februari). Louis Fresco: 'eten mag nooit achteloos wegkauen zijn'. *De Tijd*, p. 17.
- 121 Vilt. (2019, 26 april). *Over de plaats van vlees in een duurzaam dieet*. Geraadpleegd via <https://vilt.be/nl/nieuws/over-de-plaats-van-vlees-in-een-duurzaam-dieet>.
- 122 NI: "het Waalse landbouwgebied vermenigvuldigt zijn troeven om de klimaatverandering te bestrijden. Beginnend met zijn veeteeltmethode gekoppeld aan gras, zijn landbouw die bestaat uit complementaire productiemethoden, zijn familiale landbouwactiviteit op menselijke schaal, zijn productie van hernieuwbare energiebronnen en zijn voortdurende inspanningen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen".
- 123 Leurquin, A.S. (2019, 9 augustus). La Fédération wallonne de l'agriculture: «Manger moins de viande, oui, mais de meilleure qualité». *Le Soir*.
- 124 NI: "Herbivoren helpen de biodiversiteit in stand te houden. Het onderhoud van weilanden brengt een hele reeks positieve elementen met zich mee met betrekking tot onze landschappen, de diversiteit aan flora en fauna. Een weiland kan tot zes ton koolstof per jaar vastleggen als het wordt beweide."
- 125 RTBF. (2018, 8 november). *Contre le réchauffement climatique, faut-il taxer la viande?* Geraadpleegd via https://www.rtb.be/info/societe/detail_contre-le-rechauffement-climatique-faut-il-taxer-la-viande?id=10068205.
- 126 Vlerick, K. (2020, 24 februari). 'De boer verarmde, terwijl niemand het zag': burn-out bij boeren. *De Morgen*.

- 127 NI: "De eerste moeilijkheid is de perceptie van de landbouwwereld. Critici zijn onophoudelijk en boeren worden veel te vaak beschuldigd van alle ellende van de samenleving: schuldig aan klimaatverandering, aan het gebruik van pesticiden terwijl ze vaak geen andere keuze hebben, aan lawaai maken als de oogst in volle gang is, de weg bevuild als er silo's worden gezet in graslandgebieden. Ik wil de samenleving helpen verzoenen met de landbouwwereld".
- 128 Lemaire, I. (2019, 14 oktober). Willy Borsus: "Je veux absolument être l'artisan du sauvetage de l'agriculture en Région wallonne". *La Libre*.
- 129 AgriPress Benelux. (2019, 15 maart). *De klimaatbewuste landbouwer*. Geraadpleegd via <http://www.agripress.be/start/artikel/609049/nl>.
- 130 Idem
- 131 Idem
- 132 AgriPress Benelux. (2020, 30 mei). *Impact van de Farm-to-Forkstrategie en de Europese biodiversiteitsstrategie op de landbouw*. Geraadpleegd via <http://www.agripress.be/start/artikel/611918/nl>.
- 133 AgriPress Benelux. (2020, 8 juli). *Vraag over de uitbreiding van de intensieve veeteelt*. Geraadpleegd via <http://www.agripress.be/start/artikel/612164/nl>.
- 134 Vilt. (2019, 9 augustus). *Klimaatimpact terugdringen via duurzame intensivering*. Geraadpleegd via <https://vilt.be/nl/nieuws/klimaatimpact-terugdringen-via-duurzame-intensivering>.
- 135 Idem
- 136 De Preter, W. (2019, 2 februari). Klimaat aanpakken? Vergeet het cement en de koeien niet. *De Tijd*, p. 27.
- 137 Vlees.be. (2021). *Sectorinitiatieven – Vlees*. Geraadpleegd via <https://vlees.be/dierenwelzijn-en-duurzaamheid/duurzaamheid/sectorinitiatieven/>.
- 138 Zie bv. Vlaams Parlement (2020). *Commissieverslag over de impact van de coronacrisis, op landbouw, visserij en platteland, en ideeën voor toekomstgericht beleid*. Brussel: Vlaams Parlement.
- 139 Vilt. (2019, 9 augustus). *Klimaatimpact terugdringen via duurzame intensivering*. Geraadpleegd via <https://vilt.be/nl/nieuws/klimaatimpact-terugdringen-via-duurzame-intensivering>.
- 140 Zie Boerenbond. (2021). *Koop recht van bij de boer*. Geraadpleegd via <https://boerentrots.be/koop-recht-van-bij-de-boer>.
- 141 Vlees.be. (2021). *De korte keten*.
- 142 De Becker, S. (2017, 23 februari). *Red het klimaat, eet lokaal*. Geraadpleegd via <https://www.boerenbond.be/pers/opinie/red-het-klimaat-eet-lokaal>.
- 143 NI: "Vanuit klimaatgoepunt roept FUGEA in de eerste plaats op om te denken in termen van lokale vleesconsumptie, gelinkt aan gras(landen) en komende van boerderijen met voederautonomie".
- 144 La Libre. (2019, 8 augustus). FUGEA: augmenter la TVA sur la viande reviendrait à "tuer l'agriculture locale au profit des produits importés".
- 145 NI: "In minder dan 30 jaar tijd heeft Wallonië bijna 2/3 van zijn rundveehouders verloren. De productiekosten zijn de afgelopen twee jaar met 20% gestegen en de prijs van een landbouwbedrijf is sinds 2013 gestaag gedaald. [...] Deze ernstige en zorgwekkende tendens zal zich versnellen als er niet snel een proactief beleid ter ondersteuning van onze plaatselijke veeteelt wordt gevoerd. [...] Het is belangrijk dat de consument in staat wordt gesteld een verantwoorde en geïnformeerde keuze te maken door middel van een duidelijke en volledige etikettering van de oorsprong van het verse vlees of het op basis van vlees bereide gerecht dat hij consumeert. Ook in de horeca en in de verwerkingsbedrijven van ons land moet ons Waalse vlees een volwaardige plaats krijgen. Het afnemende deel van de sector moet voorrang geven aan de plaatselijke bevoorrading om de instandhouding van onze Waalse veeteelt te ondersteunen, die sterk verbonden is met grasland (bijna de helft van het Waalse grondgebied)".
- 146 FWA. (2019, 8 oktober). *Secteur bovin wallon: les éleveurs tirent la sonnette d'alarme*. Geraadpleegd via <https://www.fwa.be/elevage/secteur-bovin-wallon-les-eleveurs-tirent-la-sonnette-dalarme>.
- 147 Clerix, K. (2019, 16 januari). 'Het antivleesdiscours kan de gezondheid schaden'. *Knack*, p. 36.
- 148 AgriPress Benelux. (2019, 15 maart). *De klimaatbewuste landbouwer*. Geraadpleegd via <http://www.agripress.be/start/artikel/609049/nl>.
- 149 Zie bv. Vlees.be (2019). *Vlees als nutritioneel hoogwaardig product*. Geraadpleegd via https://vlees.be/wp-content/uploads/2019/09/2019_Gezondheid.pdf.
- 150 Vlees.be. (2021). *Vleessector in cijfers*. Geraadpleegd via <https://vlees.be/belgisch-vlees/vleessector-in-cijfers/#/>.
- 151 NI: "De veehouderij in Wallonië kent een lange traditie en producenten en ambachtslieden tonen in hun producten de authenticiteit van het Waalse Gewest."
- 152 Filagri. (2019, 28 januari). *Cellule Info Viandes: Les éleveurs participent au développement durable!* Geraadpleegd via <http://filagri.be/actualites/communiquede-presse-cellule-info-viandes-les-eleveurs-participent-au-developpement-durable/>.
- 153 VLAM. (2020, 8 oktober). *Week van de steak-friet (8-15 oktober)*. Geraadpleegd via <https://www.vlaanderen.be/vlam/press/week-van-de-steak-friet-8-15-oktober>.
- 154 Swinnen, S. (2020, 18 januari). Moet er nog schaamte zijn? *Het Laatste Nieuws*, p. 11.
- 155 De Vos, M. (2019, 19 augustus). 'De klimaatopwarming beheeren, is even belangrijk als ze bestrijden.' *Trends*.
- 156 Zie bv. ook Lefeber, T. (2015, 17 juni). *Biefstuk met of zonder vlees?* Geraadpleegd via <https://www.flandersfood.com/artikel/2015/06/17/biefstuk-met-zonder-vlees>.
- 157 De Becker, S. (2018, 20 juli). *De koe als gemakkelijke klimaatboeman*. Geraadpleegd via <https://www.boerenbond.be/pers/opinie/de-koe-als-gemakkelijke-klimaatboeman>.
- 158 Vilt. (2020, 17 november). *(Anti-)vergunningsbeleid Demir ligt zwaar op de maag van landbouworganisaties*. Geraadpleegd via <https://vilt.be/nl/nieuws/anti-vergunningsbeleid-demir-ligt-zwaar-op-de-maag-van-landbouworganisaties>.
- 159 Baeyens, N., & Leenaert, T. (2019, 16 januari). "Moeten we bang zijn voor een Grote Veganistische Samenwerking?" *Knack*.
- 160 BE Vegan. (2021). *Waarom veganisme?* Geraadpleegd via <https://bevegan.be/nl/over-veganisme/waarom-veganisme/>.
- 161 Evavzw. (z.d.). *Vlees en het broeikas-effect: een vies windje*. Geraadpleegd via <https://www.evavzw.be/pagina/vlees-en-het-broeikas-effect-een-vies-windje>.
- 162 NI: "Uit de studie bleek dat de totale levensverwachting met 13% afneemt bij dagelijkse consumptie van vers bereid vlees ter grootte van een handpalm, en met maar liefst 20% bij het dagelijks consumeren van porties verwerkt vlees, zoals een hotdog of twee plakjes spek. Voor de ziekten die in beide groepen de doodsoorzaak werden, was de risico-aankankelijkheid van vleesconsumptie als volgt: voor vers en verwerkt vlees nam het risico op hart- en vaatziekten toe met respectievelijk 18% en 21%, en het risico op kanker met 10% en 16%."
- 163 Végétik. (z.d.). *Viande et cancer: Végétariens contre mangeurs de viande: Le match nul est terminé*. Geraadpleegd via <https://www.vegetik.org/viande-et-cancer/>.
- 164 Baeyens, N., & Leenaert, T. (2019, 16 januari). "Moeten we bang zijn voor een Grote Veganistische Samenwerking?" *Knack*.
- 165 Vlaamse Overheid. (2021). *Vlaamse Eiwitstrategie 2021-2030: Samen kansen creëren voor welvaart, milieu en gezondheid*. Brussel: Vlaamse Overheid.
- 166 Visscher, M. (2017, 24 september). Veganist Tobias Leenaert vindt dat veganisten wat liever moeten zijn voor andere mensen. *Trouw*.
- 167 Leyers, J. (Presentator). (2020, 22 februari). Seizoen 5, Aflevering 4. *Is veganisme de toekomst? Nachtwacht* (Tv-uitzending). Brussel: VRT.
- 168 Evavzw. (2021). *Beleidsplan 2021-2025*. Gent: Evavzw.
- 169 ZIGO. (2017, 2 februari). *Interview Tobias Leenaert – Zwijgen is geen optie*. [Video]. Geraadpleegd via <https://www.youtube.com/watch?v=fVbKnjILFos&t=>
- 170 Desmet, L. (2019, 15 november). Fast-foodketens voeren strijd om de vegetariër: "dit is een groeimarkt die blijft". *Het Laatste Nieuws*.

- 171 Draulans, D. (2020, 26 februari). "Ja, technologie kan ons redden, maar we moeten er ook niet alles van verwachten". *Knack*, p. 80.
- 172 NI: "Dit is de revolutie waar we al jaren op wachten en die het leven van duizenden dieren zal redden. [...] Het is een oplossing voor een enorm probleem, niet alleen voor het welzijn van dieren, maar ook inzake water- en landgebruik".
- 173 Leherte, O. (2019, 13 maart). *Et si la viande "de laboratoire" remplaçait les burgers dans nos supermarchés?* Geraadpleegd via https://www.rtbf.be/info/societe/detail_et-si-la-viande-de-laboratoire-remplacait-les-burgers-dans-nos-supermarches?id=10169705#:~:text=C'est%20une%20partie%20de,pour%20certains%2D%20fait%20son%20chemin.
- 174 RTBF. (2019, 9 juni). *La viande vegan, les promesses d'un juteux business.* Geraadpleegd via https://www.rtbf.be/tendance/detente/detail_la-viande-vegan-les-promesses-d-un-juteux-business?id=10240858#:~:text=sur%20le%20secteur-,Le%20march%C3%A9%20de%20la%20viande%20C3%A0%20base%20de%20plantes%20pourrait,anticipent%20les%20analystes%20de%20JPMorgan.
- 175 Bruers, S. (2020, 1 oktober). *Veganmodernisme: de val van de vee-industrie?* Geraadpleegd via <https://stijnbruers.wordpress.com/2020/10/01/veganmodernisme-de-val-van-de-vee-industrie/>.
- 176 Zie bv. Smets, K. (2018, 31 augustus). *Hoe effectief is uw altruïsme?* Geraadpleegd via <https://www.apache.be/gastbijdragen/2018/08/31/hoe-effectief-is-uw-altruisme/#:~:text=De%20beweging%20rond%20effectief%20altru%C3%AFsm,ze%20het%20grootste%20effect%20hebben>.
- 177 NI: "Het duurt meestal een paar jaar voordat je je realiseert dat het voortdurend tonen van je verontwaardiging er niet toe zal leiden dat dieren uit kooien worden gehaald. Integendeel, je riskeert een risico te worden voor dierenrechten-activisten. [...] Haat en woede moeten radicaal verboden worden voor allen die zich willen aansluiten bij de dierenbevrijdingsbeweging. Integendeel, welwillendheid, de wil om mensen te begrijpen die niet denken zoals wij, het luisteren naar de angsten van diegenen die bang zijn om hun eetgewoonten te veranderen, moeten absoluut aan de basis liggen van ons engagement."
- 178 Derzelle, F. (2018). *Les Secrets d'une bonne communication*. BeVeggie, 15, pp. 8-16.
- 179 NI: we zijn helemaal toegewijd aan het bevorderen van plantaardige consumptie conform onze waarden, maar we zetten ze niet in de markt door ons te baseren op die waarden".
- 180 Leenaert, T. (2017). *How to Create a Vegan World*. New York: Lantern Books.
- 181 KweekVlees.be. (2020, 2 november). *Waarom de publieke financiering van kweekvlees belangrijk is.* Geraadpleegd via <https://kweekvlees.be/news-articles/europese-unie-financiert-onderzoek-naar-kweekvlees/>.
- 182 Vlaamse Overheid. (2021). *Vlaamse Eiwitstrategie 2021-2030: Samen kansen creëren voor welvaart, milieu en gezondheid*. Brussel: Vlaamse Overheid.
- 183 Zie Leherte, O. (2019, 20 september). *On a goûté un steak produit sans abattage: bientôt sur le marché européen?* RTBF.
- 184 De Meyer, L. (2020, 15 mei). *Ingrediënten voor een duurzaam en veerkrachtig landbouw- en voedingsbeleid.* Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/ingredinten-voor-een-duurzaam-en-veerkrachtig-landbouw-en-voedingsbeleid>.
- 185 Schoukens, H. (2019, 1 november). *Ook de Vlaamse boer dreigt het slachtoffer te worden van een failliet stikstofbeleid.* VRTNWS.
- 186 Ghijss, I. (2019, 5 februari). *Minder dieren, minder uitstoot, en toch genoeg vlees.* *De Standaard*, p. 10.
- 187 Wervel, Boerenforum, & Voedsel Anders. (2020, 30 juni). *Pleidooi voor duurzaam & gezond landbouw- en voedselbeleid.* Geraadpleegd via <https://www.apache.be/gastbijdragen/2020/06/30/127516/>.
- 188 NI: "De huidige crisis is in feite het gevolg van de door de Europese Commissie gewenste deregulering van de landbouwmarkten en de concurrentie van de voedselproductie op de wereldmarkten [...] De mondialisering van de landbouwmarkt dwingt de landbouwers tot een wedloop om de beste opbrengsten te verkrijgen teneinde concurrerend te zijn. Deze wedloop is de onderliggende motor van de intensieve fokkerij."
- 189 Etopia. (2018, 18 januari). *Élevage intensif et bien-être animal.* Geraadpleegd via <https://etopia.be/elevage-intensif-et-bien-etre-animal/>.
- 190 NI: "Belgisch vlees, en meer bepaald vlees dat wordt geproduceerd in Vlaanderen, dat sterk afhankelijk is van soja, heeft een reële impact op de ontbossing. Tussen 2013 en 2017 is het landbouwareaal dat nodig is om aan de Belgische vraag te voldoen, gestegen van 1,5 miljoen hectare tot 2,7 miljoen hectare, een stijging met meer dan 80% in vier jaar tijd. [...] De helft van dit gebied loopt een hoog tot zeer hoog ontbossingsrisico in Brazilië, Argentinië en Paraguay. [...] het Amazonewoud valt ten prooi aan hevige branden, die met name worden veroorzaakt door ontbossing, zelf een gevolg van veeteelt en soja-teelt."
- 191 Gathon, M. (2019, 30 augustus). *Amazonie: la viande belge contribue à la déforestation.* *Le Vif*.
- 192 De Vos, M. (2020, 18 december). *Soja, de doping van onze veeteelt.* *De Standaard*.
- 193 Bioforum Vlaanderen. (2013). *Het echte werk: boeren vertellen zelf hoe agro-ecologische landbouw werkt.* Antwerpen: Bioforum Vlaanderen vzw.
- 194 NI: "Duurzame landbouw, of agro-ecologie, garandeert de toekomstige generaties een natuurlijk en leefbaar milieu, het behoud van natuurlijke hulpbronnen, koolstofopslag, lage emissies en het behoud van natuurlijke en semi-natuurlijke gebieden die de inheemse biologische diversiteit in staat stellen in harmonie met haar grondgebied te leven. Deze rol van Agri-Natuur zou men kunnen omschrijven als de tweede rol die de moderne landbouw speelt."
- 195 Delwarte, X. (2018, 18 oktober). *Ce ne sont pas des porcs sains qu'il faut abattre, mais le modèle agro-industriel!* Geraadpleegd via <https://www.iew.be/ce-ne-sont-pas-des-porcs-sains-qu-il-faut-abattre-mais-le-modele-agro/>.
- 196 Bioforum Vlaanderen. (2017, 14 maart). *De milieuwinst van Bio.* Geraadpleegd via <https://www.biomijnnaatuur.be/nieuws/de-milieuwinst-van-bio>.
- 197 Meire, G. (z.d.). *Wat is agro-ecologie?* Geraadpleegd via <https://www.voedsel-anders.be/wat-agro-ecologie>.
- 198 NI: "Voedselsoevereiniteit omvat het recht van volkeren om hun eigen voedsel- en landbouwsystemen te definiëren. Het plaatst voedselproducenten, -distributeurs en consumenten centraal in voedselsystemen en -beleid. Voedselsoevereiniteit verdedigt de belangen van toekomstige generaties t. Het vertegenwoordigt een strategie van verzet tegen het huidige commerciële en voedselsysteem, dat wordt gemotiveerd door de eisen van markten en transnationale bedrijven".
- 199 Oxfam. (z.d.). *Que fait Oxfam au sujet de l'alimentation.* Geraadpleegd via <https://www.oxfamsol.be/fr/que-fait-oxfam-au-sujet-de-l'alimentation>.
- 200 Wervel. (2021). *Mondiaal gezond.* Geraadpleegd via <https://wervel.be/gezondelandbouw/mondiaal-gezond/>.
- 201 NI: "Om duurzame ketens tot stand te brengen, moeten de landbouwers worden betrokken bij de ontwikkeling van nieuwe instrumenten om opnieuw controle te krijgen over de verwerking en dus over de prijzen. Veerkracht gaat noodzakelijkerwijs gepaard met een prijs die de consument moet willen betalen en een minder gestandaardiseerde smaak die hij moet willen proeven. De overgang moet het mogelijk maken de waarde van het werk in de landbouw te verhogen, het beroep aantrekkelijker te maken en de leegloop van het platteland te keren. Er moet ook een einde komen aan de concurrentie tussen onze landbouw en productievormen die onze normen niet respecteren; een oneerlijke concurrentie die onvermijdelijk leidt tot een neerwaartse druk op de prijzen".
- 202 FUGEA. (2020). *Reconsidérer Notre Système Alimentaire.* Geraadpleegd via <https://fugea.be/wp-content/uploads/2020/05/FUGEA-Reconsid%C3%A9rer-notre-syst%C3%A8me-alimentaire-1.pdf>.
- 203 Avermaete, T., Grovers, G., Honnay, O., & Keulemans, W. (2020, 23 april). *Waarom lokale landbouw en uw moestuin niet volstaan.* *Knack*.

- 204 De Ceuster, P. (2016, 12 februari). Zondag Vleesdag. *De Standaard*.
- 205 Oxfam Wereldwinkels. (2018, 23 augustus). *Agro-ecologie is landbouw op mensenmaat*. Geraadpleegd via <https://www.oxfamwereldwinkels.be/nieuws/agro-ecologie-is-landbouw-op-mensenmaat/>.
- 206 Zie bv. ILVO. (z.d.). Dossier: Agro-ecologie. Geraadpleegd via <https://ilvo.vlaanderen.be/nl/dossiers/agro-ecologie>.
- 207 Zie bv. De Walsche, A. (2021, 17 maart). Waarom de aardappelboer zijn eigen zaai- en pootgoed niet meer mag gebruiken. *MO* Magazine*.
- 208 Voedsel Anders. (2021, 12 mei). *Waar feminisme en agro-ecologie elkaar raken*. Geraadpleegd via <https://www.voedsel-anders.be/index.php/waar-feminisme-en-agro-ecologie-elkaar-raken>.
- 209 VREG. (2021). *Waarom wordt een flexibel energiesysteem zo belangrijk?* Geraadpleegd via <https://www.vreg.be/nl/flexibiliteit>.
- 210 Deloitte. (2020). *Naar een koolstofcirculaire en CO₂-arme Vlaamse industrie*. Brussel: Vlaams Agentschap Innoveren en Ondernemen.
- 211 Europese Commissie. (2020). *Een waterstofstrategie voor een klimaatneutraal Europa*. Brussel: Europese Commissie.
- 212 Idem
- 213 Mooijman, R. (2020, 28 februari). Golf van groene waterstof op komst. *De Standaard*.
- 214 WaterstofNet. (z.d.). *WaterstofNet: Katalysator voor duurzame waterstofprojecten*. Turnhout: WaterstofNet.
- 215 Idem
- 216 Crevits, H. (2020). Vlaamse Waterstofvisie: "Europese koploper via duurzame innovatie". Brussel: Vlaamse Overheid.
- 217 Zie bv. Martens, A. (2020). *HyFLOW/Green Octopus: Grensoverschrijdende ecosystemen vanuit Vlaams/Nederlands perspectief*. Turnhout: WaterstofNet.
- 218 NI: "Ze zijn ideaal geplaatst in het centrum van de logistieke corridor die Londen met het noorden van Italië verbindt en hebben de kans om op dit gebied pioniers te zijn".
- 219 Viaene, P. (2021: 9 februari). L'hydrogène propre, une opportunité en or pour la Wallonie et Bruxelles. *L'Echo*.
- 220 VMX. (2019, 12 februari). Vechten tegen klimaatverandering – Naar een tijd met overschot aan hernieuwbare energie.
- 221 NI: "Waterstof levert niet alleen een potentiële bijdrage aan het oplossen van de uitdagingen van de energiesysteemtransitie, waarbij het een toekomstige oplossing biedt met een aantal voordelen, vooral bij gebruik in brandstofcellen. Waterstof is een oplossing zonder welke Europa zijn 2050 doelstellingen inzake vermindering van de uitstoot van broeikasgassen niet kan halen".
- 222 Hydrogen Europe. (2020). Draft Proposal for a European Partnership under Horizon Europe – Clean Hydrogen for Europe. Brussel: Hydrogen Europe.
- 223 Cluster TWEED. (2018, 7 december). *Roadmap hydrogène pour la Wallonie*. Geraadpleegd via https://www.slideshare.net/cluster_tweed/roadmap-hydrogène-pour-la-wallonie-cluster-tweed/cluster_tweed/roadmap-hydrogène-pour-la-wallonie-cluster-tweed.
- 224 NI: Groene waterstof zal inderdaad een essentiële rol gaan spelen in de energietransitie. Het wordt beschouwd als een sleutelement van decarbonisatie, met name in de chemische industrie, de staal- en cementindustrie, maar ook in het goederenvervoer."
- 225 Regnier, C. (2021, 28 mei). Des groupes belges unissent leurs forces dans l'hydrogène vert. *L'Echo*.
- 226 NI: "We zien de Europese waterstofruggraat als een cruciaal stukje van de puzzel voor het koolstofarm maken van energie. [...] De 'ruggengraat' zal toekomstige vraag- en aanbodcentra voor waterstof in heel Europa met elkaar verbinden, zoals industriële clusters, koolstofafvang- en opslaglocaties en grootschalige productielocaties voor hernieuwbare elektriciteit, inclusief offshore windparken in de Noordzee en zonne-energiecentrales in het zuiden van Europa."
- 227 Janssen, D. (2020, 20 juli). *Gas grid operators unveil plan for European hydrogen infrastructure 'backbone'*. Geraadpleegd via <https://www.euractiv.com/section/energy/news/gas-grid-operators-unveil-plan-for-european-hydrogen-infrastructure-backbone/>.
- 228 NI: "Nu wil de Commissie een volledig nieuw kader ontwikkelen dat haar blik op de horizon richt en alleen infrastructuur ondersteunt die nodig is voor de inzet van hernieuwbare energiebronnen [...] En hetzelfde geldt voor waterstof: we richten onze blik op de horizon – kijkend naar 100% groene waterstof in de toekomst – maar we erkennen ook het feit dat we, om daar te komen, misschien een overgangsfase van blauwe waterstof nodig hebben."
- 229 Simon, Frédéric. (2020, 9 december). *EU bets on blue hydrogen 'to break chicken-and-egg problem'*. Geraadpleegd via <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-bets-on-blue-hydrogen-to-break-chicken-and-egg-problem/>.
- 230 Van den Elshout, B. (2018, 19 juni). *Blauwe waterstof kan de waterstoftransitie in gang zetten*. Geraadpleegd via <https://www.change.inc/energie/blauw-waterstof-kan-de-waterstoftransitie-in-gang-zetten-29031>.
- 231 NI: "De omschakeling van de grote hoeveelheid "grijze" waterstof naar koolstofarme waterstof die door de Belgische industrie wordt geproduceerd en verbruikt, is dan ook van cruciaal belang en zal in de eerste plaats moeten worden gerealiseerd via CO₂-afvang en -opslag (CCS) bij de productie-eenheden. De productie van waterstof via reforming in combinatie met CCS-technologie (de zogenaamde "blauwe waterstof") heeft een groot potentieel om in de industrie en de transportsector tot een aanzienlijke vermindering van de CO₂-uitstoot te komen. Zelfs als de technologie voor "groene" waterstof bestaat en op grote schaal kan worden ingevoerd, zal "blauwe" waterstof goedkoper blijven om te produceren, zelfs op middellange termijn, zolang de kosten voor grote hoeveelheden groene elektriciteit niet aanzienlijk dalen. Blauwe waterstof zal echter aanzienlijke kapitaalinvesteringen en politieke steun vergen om de opkomst ervan op de markt te vergemakkelijken."
- 232 Belgische Petroleum Federatie. (2019). *L'industrie du raffinage acteur de la transition énergétique*. Geraadpleegd via <https://www.petrofed.be/fr/lindustrie-du-raffinage-acteur-de-la-transition-energetique-hydrogene-peut-contribuer-de-maniere>.
- 233 Zie bv. Stad Gent. (z.d.). Naar een nieuwe koolstofarme economie in het havengebied van Gent. Gent: Stad Gent.
- 234 Zie bv. WaterstofNet. (z.d.). *Industrie projecten WaterstofNet*. Geraadpleegd via <https://www.waterstofnet.eu/nl/overzicht-projecten/energieopslag>.
- 235 NI: "België beschikt niet over voldoende hernieuwbare capaciteit om zijn klimaatdoelstellingen te halen. Het zal daarom nodig zijn om groene waterstof te importeren uit landen die aan verschillende criteria voldoen: een hoog hernieuwbaar potentieel, een groen waterstoftransportnetwerk en de beschikbaarheid van havens om het naar Europa te vervoeren".
- 236 Lambrecht, L. (2021, 27 januari). Oman, Chili, Australië... L'Europe devra importer son hydrogène vert mais est-ce rentable? *La Libre*.
- 237 Zie bv. Jansens, Y. (2019, 22 november). Waterstof uit Chili of Oman naar België brengen? 7 grote spelers uit energie-sector en scheepvaart bestuderen het. *VRTNWS*.
- 238 Sertyn, P., & Tanghe, N. (2020, 28 januari). Helpt groene waterstof het klimaat te redden? *De Standaard*.
- 239 Idem
- 240 Sertyn, P. (2020, 5 februari). 'Integreer windparken over grenzen heen'. *De Standaard*.
- 241 EURACTIV. (2021, 17 februari). *Europe pulls ahead in global race for hydrogen, report says*. Geraadpleegd via <https://www.euractiv.com/section/energy/news/europe-pulls-ahead-in-global-race-for-hydrogen-report-says/>.
- 242 EURACTIV. (2021, 31 maart). *World powers race to develop 'green hydrogen'*. Geraadpleegd via <https://www.euractiv.com/section/energy/news/world-powers-race-to-develop-green-hydrogen/>.

- 243 NI: "Het zijn landen die tegen landen ingaan om marktaandeel te veroveren. We noemen het 'de waterstofoorlogen' vanwege de manier waarop regeringen wedijveren om deze projecten te subsidiëren om een leider te worden. [...] Veel van de belangrijke stappen en belangrijke positionering zullen plaatsvinden voor het einde van het decennium. Het plaatst je in een veel moeilijker positie en in een duurdere positie als je nu niet ageert".
- 244 Matthis, W. (2020, 1 november). 'Hydrogen Wars' Pit Europe v. China for \$700 Billion Business. Geraadpleegd via <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-01/hydrogen-wars-pit-europe-v-china-for-700-billion-business>.
- 245 Crevits, H. (2020). Vlaamse Waterstofvisie: "Europese koploper via duurzame innovatie". Brussel: Vlaamse Overheid.
- 246 NI: "De schone waterstofrein staat dus in het station. Wallonië en Brussel moeten gewoon aan boord gaan om de volgende waterstofvallei te worden".
- 247 Viaene, P. (2021: 9 februari). L'hydrogène propre, une opportunité en et pour la Wallonie et Bruxelles. *L'Echo*.
- 248 NI: "(i) Agoria roept de verschillende regeringen op om samen een ambitieuze en doelgerichte waterstofstrategie te ontwikkelen en België te positioneren als een belangrijk hub voor waterstoftechnologie in Europa. (ii) Stel zoals onze buurlanden een ontwikkelingsdoelstelling op voor waterstof elektrolyse in België, in overeenstemming met de Europese waterstofstrategie; (iii) Steun het idee van de H₂-importcoalitie en grijp dit aan om de export van Belgische technologie voor de productie van groene waterstof te stimuleren. Sluit strategische overeenkomsten met landen waar deze projecten het meest rendabel kunnen worden ontwikkeld; (iv) Durf ambitieuze keuzes te maken in het ondersteuningsbeleid. Het Europese IPCEI-kader stelt lidstaten in staat om een uitzondering te maken op de Europese staatssteunregels voor projecten die van strategisch belang zijn voor de Europese Unie (zoals de ontwikkeling van een Europese waterstofwaardeketen)".
- 249 Agoria. (2021, 5 maart). *Pour une stratégie belge en matière d'hydrogène*. Geraadpleegd via <https://www.agoria.be/fr/Pour-une-strategie-belge-en-matiere-d-hydrogene>.
- 250 Zie bv. WaterstofNet. (2021, 5 februari). *Vlaamse en federale waterstofrelance krijgt vorm*. Geraadpleegd via <https://www.waterstofnet.eu/nl/nieuws/vlaamse-en-federale-waterstofrelance-krijgt-vorm>.
- 251 Zie bv. Agora Energiewende. (2021). *No-regret hydrogen: Charting early steps for H₂ infrastructure in Europe*. Berlijn: Agora Energiewende.
- 252 NI: "We staan met z'n allen voor een belangrijke klimaatuitdaging. De producten en toepassingen die de chemie en life sciences dag na dag aanlevert, zijn hierbij van fundamenteel belang. Deze innovaties zijn onmisbaar voor de optimale productie van hernieuwbare energie en zorgen bovendien voor significante CO₂-reducties en meer energie-efficiëntie in bouw, transport, landbouw en industrie. De ontwikkeling van baanbrekende oplossingen vergt forse investeringen in onderzoek en innovatie. Een coherent en visionair innovatiebeleid, dat oog heeft voor de competitiviteit en de sectorspecifieke noden, is een noodzakelijke hefboom voor een succesvolle omschakeling naar een koolstofslimme samenleving".
- 253 Essenscia. (2019). *Chimie & sciences de la vie: la formule par excellence pour plus de prospérité et de bien-être*. Brussel: Essenscia.
- 254 Simon, F. (2021, 26 maart). *Brussels rules out double carbon compensation for EU steelmakers*. Geraadpleegd via <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/brussels-rules-out-double-carbon-compensation-for-eu-steelmakers/>.
- 255 VAIRO. (2020). *Strategische verkenning: important projects of common European interest*. Deel I: waterstof. Brussel: Vlaamse Overheid.
- 256 NI: "In vergelijking met alternatieven zijn zowel fossiele als hernieuwbare waterstof zeer energie-intensief en duur. Er zouden vijf keer meer wind- of zonneparken nodig zijn om onze huizen met waterstof te verwarmen dan wanneer we ze rechtstreeks met elektriciteit zouden verwarmen met behulp van een warmtepomp. Bij waterstofauto's versus elektrische auto's zien we een soortgelijk verhaal".
- 257 Roche, C. (2020, 15 december). *Why the hydrogen bubble could burst in Europe's face*. Geraadpleegd via <https://www.climatechangenews.com/2020/12/15/hydrogen-bubble-burst-europes-face/>.
- 258 Furfari, S. (2019, 6 maart). Une Belgique trop ambitieuse sur le climat. *L'Echo*.
- 259 Minten, D. (2020, 9 juli). Waterstof is de rockster van nieuwe energieën. *De Standaard*.
- 260 NI: "Alle energiedragers, ook fossiele brandstoffen, ondervinden efficiëntieverliezen bij elke productie, omzetting of gebruik. In het geval van waterstof kunnen deze verliezen zich ophopen over verschillende stappen in de waardeketen. Nadat elektriciteit in waterstof is omgezet, verzonden en opgeslagen en vervolgens weer in elektriciteit is omgezet in een brandstofcel, kan de geleverde energie lager zijn dan 30% van de aanvankelijke elektriciteitsinput. Dit maakt waterstof 'duurder' dan elektriciteit of het aardgas dat wordt gebruikt om het te produceren. Het pleit ook voor het minimaliseren van het aantal omzettingen tussen energiedragers in elke waardeketen".
- 261 Evans, S., & Gabbatiss, J. (2020, 30 november). *In depth Q&A: does the world need hydrogen to solve climate change?* Geraadpleegd via <https://www.carbonbrief.org/in-depth-qa-does-the-world-need-hydrogen-to-solve-climate-change>.
- 262 Wetenschappelijk Bureau GroenLinks. (2021). *Groene industriepolitiek: bouwen aan een groene eeuw*. Utrecht: GroenLinks.
- 263 NI: "De prioriteit is dus maatschappelijke innovatie, die onze manier van leven zal veranderen en ons in staat zal stellen ons aan te passen in een wereld die niet alleen koolstofarm is, maar ook al de eerste gevolgen ondervindt van een opwarming van de aarde die nu al onvermijdelijk is".
- 264 Collignon, A. (2020, 20 april). *La transition écologique requiert de penser un nouveau modèle économique*. Geraadpleegd via <https://www.iew.be/la-transition-ecologique-requiert-de-penser-un-nouveau-modele-economique/>.
- 265 Zie bv. Vincke, C. (2021, 14 april). Hoe ziet Eneco de rol van waterstof binnen de energietransitie? Geraadpleegd via <https://blog.eneco.be/bedrijven/hoe-ziet-eneco-de-rol-van-waterstof-binnen-de-energietransitie/>.
- 266 Beys, O., & Prins, M. (2020). *CCUS en waterstof in de industriële klimaattransitie*. [Powerpoint-slides]. Bond Beter Leefmilieu, Natuur & Milieu. <https://www.nederlandwereldwijd.nl/binaries/nederlandwereldwijd/documenten/publicaties/2020/10/01/presentaties-event-ccus-en-waterstof-03-09-2020/Presentatie+CCU+-+Beys+en+Prins.pdf>.
- 267 De Smet, D., & Sertyn, P. (2020, 13 januari). Schijnbaar logische maatregelen helpen geen zier voor het klimaat. *De Standaard*.
- 268 Natuur & Milieu. (z.d.). *Waterstof: de waterstofladder*. Geraadpleegd via <https://www.natuurenmilieu.nl/themas/energie/projecten-energie/waterstof/waterstof-de-waterstofladder/>.
- 269 NI: "Sommigen zijn voorstander van het idee om de CO₂ die vrijkomt bij de omzetting van methaan in waterstof op te vangen, waardoor het "koolstofneutraal" zou worden. Dit wordt "blauwe" waterstof genoemd. Maar de technologieën voor het afvangen van koolstof om deze op te slaan (CCS) of opnieuw te gebruiken (CCU) roepen ondanks de miljarden euro's die in deze technologie zijn geïnvesteerd, nog steeds veel vragen op, met name vanwege de kosten of de geringe betrouwbaarheid wat het klimaat betreft".
- 270 Collignon, A. (2021, 19 januari). "Hydrogène Hype", garder la tête froide. Geraadpleegd via <https://www.iew.be/hydrogene-hype-garder-la-tete-froide/>.
- 271 Zie ook Clarysse, B. (2020, 22 juli). Europese waterstofstrategie laat deur open voor fossiele brandstoffen. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/europese-waterstofstrategie-laait-deur-open-voor-fossiele-brandstoffen>.

- 272 Beys, O., & Prins, M. (2020). *CCUS en waterstof in de industriële klimaattransitie*. [Powerpoint-slides]. Bond Beter Leefmilieu, Natuur & Milieu. <https://www.nederlandwereldwijd.nl/binaries/nederlandwereldwijd/documenten/publicaties/2020/10/01/presentaties-event-ccus-en-waterstof-03-09-2020/Presentatie+CCU+-+Beys+en+Prins.pdf>.
- 273 Demmers, M., & Ouwehand, A. (2020, 1 december). *Opinie: uitsluiten ondergrondse CO₂-opslag is een luxe die we niet meer hebben*. Geraadpleegd via <https://www.natuurenmilieu.nl/nieuwsberichten/opinie-uitsluiten-van-ondergrondse-co2-opslag-is-een-luxe-die-we-niet-meer-hebben/#:~:text=De%20vraag%20is%20us%20niet,brandstoffen%20niet%20meer%20nodig%20is..>
- 274 Van Dael, M. (2018). *Final report: Market study report CCU*. Brussel: VITO.
- 275 Beys, O., & Prins, M. (2020). *CCUS en waterstof in de industriële klimaattransitie*.
- 276 Zie Clarysse, B. (2020, 22 juli). *Europese waterstofstrategie laat deur open voor fossiele brandstoffen*. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/europese-waterstofstrategie-laait-deur-open-voor-fossiele-brandstoffen>.
- 277 Clarysse, B. (2020, 22 juli). *Europese waterstofstrategie laat deur open voor fossiele brandstoffen*. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/europese-waterstofstrategie-laait-deur-open-voor-fossiele-brandstoffen>.
- 278 Beys, O. (2020, 12 november). *Nieuwe studie legt eerste bouwsteen voor industrieel klimaatpact*. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/nieuwe-studie-legt-eerste-bouwsteen-voor-industrieel-klimaatpact>.
- 279 Zie bv. Sartor, O., & Bataille, C. (2019). *Decarbonising basic materials in Europe*. Parijs: IDDRI.
- 280 Natuur & Milieu. (2019, 20 mei). *Certificering voor waterstof: duurzaam of niet?* Geraadpleegd via <https://www.natuurenmilieu.nl/blog/certificering-nodig-voor-waterstof-duurzaam-of-niet/>.
- 281 Clarysse, B. (2020, 27 november). *Kleurloze Vlaamse waterstofvisie*. Geraadpleegd via <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/kleurloze-vlaamse-waterstofvisie>.
- 282 Bollen, Y., & Beys, O. (2020). *Van een defensief naar een offensief industrieel klimaatbeleid*. Brussel: BBL, Greenpeace, Arbeid & Milieu.
- 283 NI: "Groene waterstof wordt gemaakt van hernieuwbare elektriciteit en krijgt alle lof omdat het klimaatvriendelijk is, maar vandaag maakt het minder dan 0,1 procent van de waterstof in de EU uit; meer dan 90 procent is afkomstig van klimaatvernietigende fossiele brandstoffen, voornamelijk 'grijze' waterstof uit fossiel gas. [...] Door te beweren dat emissies kunnen worden opgevangen en opgeslagen/gebriikt worden door onbewezen en dure technologie, heeft de gaslobby met succes waterstof uit fossiel gas met CCS/U herlabeld als 'schone' en 'koolstofarme' blauwe waterstof".
- 284 Corporate Europe Observatory. (2020). *The Hydrogen Hype: Gas industry fairy tale or climate horror story?* Brussel: CEO.
- 285 NI: "Ondanks miljarden dollars aan overheidsuitgaven, blijft de CCS-technologie van energiecentrales duur en heeft ze de hype niet waargemaakt. Zelfs met decennia van ondersteuning blijven de kostenramingen voor energiecentrales met CCS aanzienlijk hoger dan in 2005. Deze hoge investeringskosten hebben grootschalige implementatie in heel Europa belemmerd".
- 286 Food & Water Action Europe. (2020). *CCS: an expensive and unproven false solution*. Geraadpleegd via https://www.foodandwatereurope.org/wp-content/uploads/2020/05/FSEU_2011_Carbon-Capture-FINAL.pdf.
- 287 Idem
- 288 NI: "Als lobbyisten met regeringen over waterstof praten, praten ze eerst graag over groene waterstof, want dat is het gemakkelijkst te verkopen. Blauwe waterstof klinkt in theorie ok, maar in de praktijk zijn de restemissies voldoende om door de CO₂-doelstellingen te breken".
- 289 Kahya, D. (2020, 8 december). *Unearthed today: Why oil companies want you to love hydrogen*. Geraadpleegd via <https://unearthed.greenpeace.org/2020/12/08/unearthed-today-why-oil-companies-want-you-to-love-hydrogen/>.
- 290 NI: "Voorstanders van de waterstofrug-gengraat beweren dat het herbestemmen van alle bestaande pijpleidingen gestrande activa zal vermijden (wat hier verwijst naar infrastructuur die waardevloos zou kunnen worden als fossiele brandstoffen worden uitgefaseerd), maar dit gaat voorbij aan het feit dat de gastransportindustrie de afgelopen jaren een te groot netwerk heeft gebouwd dat verouderd zou kunnen raken als er geen andere toepassing (kunstmatig) voor wordt gecreëerd. Bovendien blijkt uit nader onderzoek naar hun voorstel dat niet alle bestaande infrastructuur al is aangelegd. Dit betekent dat er meer conventionele gaspijpleidingen zullen worden aangelegd, die alleen in de toekomst zullen worden herbestemd – en dat alles wordt betaald met publiek geld, terwijl private bedrijven de winst opstrijken."
- 291 Corporate Europe Observatory. (2020). *The Hydrogen Hype: Gas industry fairy tale or climate horror story?* Brussel: CEO.
- 292 NI: "voor zover ontwikkelingslanden uitsluitend worden gezien als leveranciers van grondstoffen, brengt de waterstofrevolutie het risico van 'groen kolonialisme' met zich mee".
- 293 Van der Graaf, T., Overland, I., Scholten, D., & Westphal, K. (2020). *The new oil? The geopolitics and international governance of hydrogen*. *Energy Research & Social Science*, 70., 1-5.
- 294 Gaventa, J. (2020, 21 oktober). *Will the dash for green hydrogen benefit Sub-Saharan Africa?* Geraadpleegd via <https://energymonitor.ai/technology/hydrogen/will-the-dash-for-hydrogen-benefit-sub-saharan-africa>.
- 295 Idem
- 296 NI: "Ondanks alle futuristisch klinkende technologie en taal, probeert de waterstofhype niet om te transformeren, maar om de status quo te accommoderen en te versterken. Door mee te doen aan de hype zou ons gecentraliseerde energiemodel, gebaseerd op grote infrastructuur, gecentraliseerde productie en geconcentreerd in de handen van een paar machtige bedrijven, behouden blijven. Het is ook geworteld in een koloniaal model dat de wereld verdeelt in 'geprivilegieerde' en 'service' gebieden, die de middelen leveren die de Europese economie voeden".
- 297 Corporate Europe Observatory. (2020). *The Hydrogen Hype: Gas industry fairy tale or climate horror story?* Brussel: CEO.
- 298 Idem
- 299 NI: "Het wordt tijd dat Europa stopt met luisteren naar de fossiele brandstof-industrie en haar lobbygroep. Daarom pleiten we voor een fossielvrije politiek. Het uitsluiten van de fossiele brandstof-industrie en zijn ongepaste invloed op klimaat- en energiebeslissingen is de enige manier om het niveau van verandering te bereiken dat we nodig hebben om mens en planeet te redden".
- 300 Douo, M., & Armino, L. (2021). *On the Inside: how the gas lobby infiltrates EU decision making on energy*. Brussel: Friends of the Earth, Food & Water Action Europe.
- 301 Corporate Europe Observatory. (2020). *The Hydrogen Hype: Gas industry fairy tale or climate horror story?* Brussel: CEO.
- 302 NI: "Om het volledige potentieel in de EU te benutten en te voorkomen dat een groener netwerk van ontwikkelingslanden naar Europa wordt verplaatst, moet de invoer van hernieuwbare waterstof uit derde landen worden vermeden. De Europese Unie mag haar energietransitie niet uitbesteden en zichzelf afhankelijk maken van geïmporteerde hernieuwbare waterstof geproduceerd in derde landen die mogelijk geopolitiek onstabiel zijn en mogelijk gekoppeld is aan sociale en milieuschade. Dit is des te relevanter als deze derde landen nog niet zijn overgeschakeld naar energie-efficiëntie en hernieuwbare energie voor hun eigen binnenlandse behoeften".
- 303 CAN Europe. (2021). *Position on Hydrogen*. Brussel: CAN Europe.

- 304 Zo was in Nederland bijvoorbeeld het bedrijf Shell betrokken bij de klimaattafel industrie. Deze klimaattafels dienden als overlegorganen waarbij verschillende maatschappelijke actoren in onderlinge onderhandelingen tot aanbevelingen moesten komen omtrent vijf thema's: elektriciteit, industrie, landbouw, mobiliteit en ruimtelijke ordening. Deze input vormde de basis voor de Nederlandse Klimaatwet.
- 305 Ni: "De ontwikkeling van de internationale waterstofeconomie staat nog in de kinderschoenen. Door zijn overvloedige zonne- en windenergie heeft Sub-Sahara Afrika het potentieel om een belangrijke speler te worden op het gebied van koolstofarme waterstof. De belemmeringen voor de export van waterstof als grondstof zijn echter hoog. In plaats daarvan moet de aandacht verschuiven naar hoe de regio gebruik kan maken van zijn groene waterstofbronnen om zijn eigen economische en industriële ontwikkeling aan te drijven."
- 306 Gaventa, J. (2020, 21 oktober). *Will the dash for green hydrogen benefit Sub-Saharan Africa?* Geraadpleegd via <https://energymonitor.ai/technology/hydrogen/will-the-dash-for-hydrogen-benefit-sub-saharan-africa>.
- 307 Zie bv. Beys, O., & Prins, M. (2020). *CCUS en waterstof in de industriële klimaattransitie*. [Powerpoint-slides]. Bond Beter Leefmilieu, Natuur & Milieu. <https://www.nederlandwereldwijd.nl/binaries/nederlandwereldwijd/documenten/publicaties/2020/10/01/presentaties-event-ccus-en-waterstof-03-09-2020/Presentatie+CCU+-+Beys+en+Prins.pdf>.
- 308 Hopwood, B., Mellor, M., & O'Brien, G. (2005). Sustainable development: mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13(1), 38-52.
- 309 Lamb, W. F., Mattioli, G., Levi, S., Roberts, J. T., Capstick, S., Creutzig, F.,... Steinberger, J. K. (2020). Discourses of climate delay. *Global Sustainability*, 3, 1-5.
- 310 Block, T., & Paredis, E. (2019). Het politieke karakter van duurzaamheidsvraagstukken. In J. Coene, P. Raeymaeckers, B. Hubeau, S. Marchal, R. Remmen, & A. Van Haarlem (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting: jaarboek 2019* (2nd ed., pp. 47-66). Leuven / Den Haag: Acco.
- 311 Zie Block, T., Goeminne, G., & Van Poeck, K. (2018). Balancing the urgency and wickedness of sustainability challenges: three maxims for post-normal education. *Environmental Education Research*, 24(9), 1424-1439.
- 312 Zie bv. Jasanoff, S., & Kim, S.-H. (2015). *Dreamscapes of modernity: Sociotechnical imaginaries and the fabrication of power*. Chicago: University of Chicago Press.